

„Der truer os i tiden“

„Der truer os i tiden“

Velfærds- og koldkrigstænkning
i 1950'ernes danske kulturdebat

*Redigeret af
Nils Gunder Hansen &
Rasmus Mariager*

Syddansk Universitetsforlag 2013

University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 458

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2013

Sats og tryk: Specialtrykkeriet Viborg A/S

Omslag: Donald Jensen, Unisats ApS

ISBN 978-87-7674-736-7

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Velfærd og kold krig i 1950'ernes danske kulturdebat <i>Af Nils Gunder Hansen og Rasmus Mariager</i>	7
„Systemet gør menneskene uselvstændige, ufri og usikre“ Kommunistisk og socialistisk kulturdebat om kold krig og velfærd <i>Af Rasmus Mariager</i>	21
„Varmen er noget, der må opleves“ Om Hans Scherfigs manglende interesse for velfærdsstaten under den kolde krig <i>Af Arne Hardis</i>	49
Hans Jørgen Lembourns konservative konformismekritik <i>Af Søren Schou</i>	63
Kold krig og velfærdsstatens kulturpolitik <i>Af Klaus Petersen</i>	87
„Situationen er og bliver absurd“ <i>Perspektiv</i> , „det tredje standpunkt“ og forsøget på at rejse en socialdemokratisk debat om velfærdsstaten under den kolde krig <i>Af Regin Schmidt</i>	99

Erik Aalbæk Jensen og Peter Seeberg mellem modernitet og tradition 1950-60 <i>Af Peter Michael Lauritzen</i>	115
Illusionsløsheden som filosofisk og politisk program Det evige liv, virkeligheden, atombomben og velfærden i højskolebevægelsen i 1950'erne <i>Af Jes Fabricius Møller</i>	143
Fra Elfenbenstårnet til Ideernes krise Bjørn Poulsens „hereticanske” kulturkritik før og efter 1950'erne <i>Af Nils Gunder Hansen</i>	167
Kilde- og litteraturoversigt	187
Om forfatterne	197

Velfærd og kold krig i 1950'ernes danske kulturdebat

Af Nils Gunder Hansen og Rasmus Mariager

I maj 2010 afholdt undertegnede litterat og historiker et tværfagligt seminar på Syddansk Universitet Odense under titlen „Dansk litteratur og kulturdebat mellem velfærdssamfundet og den kolde krig“. Seminaret udsprang af det løbende samarbejde på SDU mellem Institut for Litteratur, Kultur og Medier og Center for Velfærdsstudier, og vi havde skrevet følgende oplæg:

Det danske samfund er i 1950'erne domineret af to forskellige narrativer: velfærdsstaten og den kolde krig. De har ingen direkte forbindelse til hinanden, men en række mere indirekte forbindelser har uden tvivl gjort sig gældende. De to narrativer har formentlig fungeret som optikker for hinanden. Velfærdsstatsutopiens henholdsvis tiltrækning og afskrækkelse har impliceret den kolde krig som sin omverden, og omvendt har den danske vurdering af den kolde krigs indsatser og systemkonkurrence været påvirket af velfærdsstatens udsigtspunkt og værdigrundlag.

Seminaret vil undersøge, hvilken rolle dansk litteratur og kulturdebat har spillet i denne formodede udveksling mellem de to store narrativer. Har litteratur/kultur kunnet „oversætte“ problemstillinger fra den ene narrativ til den anden? Har litteratur/kultur skrevet sig ind i den ene narrativ frem for den anden, eller har litteratur/kultur udspillet sig i et tredje rum på sine egne præmisser?

De seks oplæg på seminaret blev holdt af tre litteraturforskere: Søren Schou, Peter Michael Lauritzen og Nils Gunder Hansen, to historikere: Regin Schmidt og Rasmus Mariager, samt journalist og forfatter Arne Hardis. Umiddelbart efter seminaret bad vi deltagerne om at gennemskrive deres bidrag med henblik på denne bogudgivelse, og vi har til lejligheden suppleret med to yderligere bidrag ved historikerne Klaus Petersen og Jes Fabricius Møller.

Som det fremgår af manchetten til seminaret, følte vi os temmelig sikre på, at de to problem- eller fænomenkomplekser „velfærdsstaten“ og „den kolde krig“ havde følt sig tydelige og nærværende for kulturdebattens aktører i 1950'ernes Danmark. Opgaven var mere at kortlægge, *hvordan* de havde gjort sig gældende. Som supplement til de videnskabelige bidrag planlagde vi et panel af „vidner“, dvs. personer der selv havde været aktive deltagere i 1950'ernes debat og, så langt som deres erindring nu strakte sig, der ville kunne give en levende fornemmelse af perioden. Vi sendte invitationer til nu afdøde tidl. chefredaktør Bent A. Koch, nu afdøde professor emeritus i kirkehistorie fra Aarhus Universitet Jakob Balling og dr.phil., forfatter og kritiker Niels Barfoed. Desværre havde de ikke mulighed for at sidde i panelet (Jakob Balling var dog med som almindelig deltager til seminaret). Koch og Balling gav ikke udfoldede begrundelser for deres afslag, men vi kunne fornemme, at de måske ikke helt kunne genkende sig selv i manchettens beskrivelse af kulturdebatten i 1950'erne. Niels Barfoed sendte os til gengæld en mere udførlig begrundelse, som vi her med hans tilladelse citerer i sin helhed:

Kære venner,

Velfærdsstat og koldkrig er to fortællinger, der ikke var overhængende i min tidlige ungdom, selvom de måske burde være det. De var med i Villy Sørensens univers – og jeg var godt tilfreds med, at han passede dem, og jeg lærte af det. Han havde jo altid ret.

For mig var den varme krig derimod meget nærværende til langt ind i halvtredserne; Morten Nielsen og Kim Malthe Bruun vedblev at trænge sig på som storebrødre, uimodsigelige, alene i kraft af deres skæbne. De døde jo – om så det gjaldt. Egentlig havde vi lillebrødre et mindreværds-kompleks.

Jeg husker nok ekkoet efter Viggo Kampmanns Krogeruptale („regeret-bli-der-alligevel“), men den ragede ikke rigtig mig. Det gjorde hhv. Heinrich Böll og James Dean („Rebel without a cause“) og Holden Caulfield (men ikke så meget den hard core beat generation – selvom jeg skrev et langt essay om den i Vindrosen. Jeg var for akademisk).

Så sorry også herfra!

Jeres
Niels Barfoed

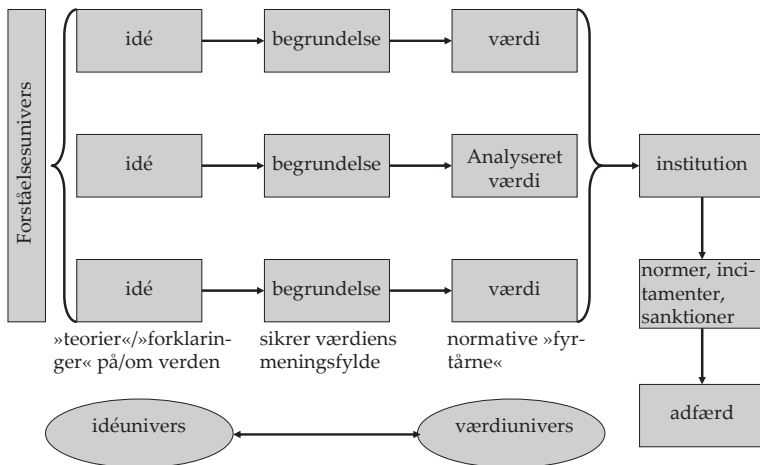
Niels Barfoed peger her på, at en usamtidighed kan gøre sig gældende i kulturdebatten. Det var 1940'ernes temaer, besættelsens og modstandskampens særlige problemstillinger, der for ham og flere andre blev ved med at dominere langt op i 1950'erne, i visse tilfælde også negativt som en lammelse. Man talte om „den tavse generation“, og unge forfattere som Villy Sørensen og Peter Seeberg tog det til sig som en selvkarakteristik. Kulturdebatten går ikke altid så meget ind i sin tid, som eftertiden formoder, for den har, måske nogle gange sig selv uafvidende, nok at gøre med at efterbearbejde de ting, der tidligere er sket. Eftertiden kan på sin betryggende og overbliksskabende afstand derimod nemmere se, hvad kulturdebatten „burde“ have drejet sig om i 1950'erne.

Vi begik måske i vores oplæg til seminaret en såkaldt *petitio principii*; vi forudsatte det, der egentlig først skulle efterforskes, nemlig at (om) velfærdsstaten og den kolde krig var de to dominerende narrativer i 1950'ernes danske samfund og kulturdebat. Samtidig forudsatte vi, at der ingen direkte forbindelse var mellem de to narrativer. Begrebet „narrativ“ var da også passende tvetydigt, fordi det kan pendulere mellem en objektiv og en subjektiv side. Det kan angive et fænomenkompleks, der i samtiden er så tydeligt og uafviseligt, at de sociale aktører må anerkende, at det eksisterer og har sin egen iboende udvikling. Men det kan også antyde sammenhænge og forløb, der først bliver åbenbare og selvfølgelig plot i en senere fortolkende og bagklog rekonstruktion. Begrebet er derfor – det må vi erkende – mere tilslørende, end det er opklarende, og seminarets deltagere tog det da også kun til sig med en vis ironisk modus.

Hvorfor overhovedet studere kulturlivets rolle, vil nogle måske spørge. Hvorfor ikke reservere den kolde krig og velfærdsstaten til historikere og samfundsforskere? Vores svar er, at kulturlivet i bred forstand – forfattere, billedkunstnere, skuespillere, intellektuelle mv. – var (og er) personer, der fostrede og udtrykte holdninger til både velfærdsstaten og den kolde krig. Kulturlivets aktører var med andre ord en gruppe, der fremstod som ideskabere eller ideproducenter. Flere af de ideer, der udgik fra kulturlivet, men

naturligvis ikke alle, kom til at få betydning i en bredere sammenhæng. Og dermed kom de forventeligt til at få indflydelse på samtidens forståelse både af den kolde krig og af den danske velfærdsstat, der nu var i støbeskeen. Professor Jørn Henrik Petersen har illustreret pointen på denne vis:

Fig. 1. *Idéer, værdier, institutioner og normer*

Kilde: Jørn Henrik Petersen: *Hjemmehjælpens historie. Idéer, holdninger, handlinger*, s. 14.

Denne forståelse af forholdet mellem ideer, værdier, politisk handling mv. kan formuleres i følgende rationale: Historiske aktører besidder som udgangspunkt et forståelsesunivers og mener således noget om tid og sted. Med dette noget som udgangspunkt og i mødet med samtiden begår aktører ideer, der kan defineres som teorier om eller forklaringer på verden. Langt de fleste ideer opstår, hvorefter de forsvinder. Men ideer kan under givne forudsætninger, f.eks. at de begrundes på en meningsfuld måde, og fordi konteksten er ideen gunstig, blive en værdi, der antager normativ karakter. I de tilfælde, hvor det sker, er der mulighed for, at værdierne kan bidrage til etablering af institutioner. Sådanne er ikke